

АВТОРСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У ПОВІСТІ ЮЛІЯНА ОПІЛЬСЬКОГО "ІДУ НА ВАС"

В історичному романі, "де існують внутрішні стильові вимоги щодо типізації, індивідуалізації мовлення, особлива роль відводиться народнорозмовній фразеології" [2, 211]. Фразеологічні одиниці в мові історичної прози є виражальними засобами загальнонародної мови, засобами створення художнього світу відображуваної епохи, але багато словесних одиниць цього типу фактично є не фразеологізмами, а конструкціями, що побудовані за певними "фразеологічними законами". Видозміна фразеологічних зворотів відбувається різними способами: змінюється структура стійкої сполуки при збереженні її семантики (чи навпаки), поповнюється або зменшується компонентний склад фразеологізму тощо. Талант митця якраз і полягає у вмінні такої імітації, за якої "між справжніми, народженими в гущі усномовного спілкування фразеологізмами й фразеологічними конструкціями суто авторського походження важко, а часом і неможливо помітити межу, що їх розділяє". [1, 74].

У повісті Ю. Опільського "Іду на вас" знаходимо незначну кількість фразем, які не фіксуються словниками, а про їх семантику читач може здогадатись лише з контексту. Це є власне авторські фразеологізми.

Виділені словосполучення характеризують особливості ідеостилу письменника. Приміром, говорячи про відвагу, автор вживає словосполучення **лев (сидить) у серці**, а для характеристики підлості Юліян Опільський використовує **гадюка у мізку**: "Справді **лев сидить у серці** сього полянина"[4,116] або: " У кого лев у серці, у того не буває **гадюки у мізку**"[4,118]. Згадані стійкі сполуки створені на основі компаративного елемента, причому порівняння рис характеру людини із певними тваринами (відвага – лев, підлість – гадюка) є досить символічним. Варто згадати широковживані в сучасній українській мові фразеологічні сполуки **нагріти в пазусі гадюку, гадюче кодро, гадюку вигодувати коло серця** тощо та порівняння **хоробрий (дужий, сміливий), як лев** і мотивація вибору тварин у власне авторських фразеологізмах стане цілком зрозумілою.

В іншому випадку автор використовує фразеологізм **стяти кров** зі значенням "вразити, злякати", де архаїчне слово **стяти** означає виявлення певного фізичного відчуття: "Між тим слова Святослава **стяли кров** Калокира, мов зимовий, грудневий вітер воду"[4, 82]. Творячи цей фразеологізм, Юліян Опільський стилізує його під зображувану епоху. Семантику авторського виразу підсилює, чи швидше уточнює, порівняння **мов зимовий, грудневий вітер воду**, яке вказує на міру виявлення дії.

Інколи здається, що письменник не творить власний фразеологізм, а просто трансформує вже відомий. Наприклад, словник фіксує сполучення **солон'яна вдова** зі значенням "жінка, яка тимчасово залишилась без чоловіка, або не живе з ним" [5, 210], тобто несправжня вдова. У творі автор вживає фразеологізм **солон'яна смерть**: "Притім варязький гетеріарх помер на гнилу гарячку...О боги! **Солон'яною смертю!**" [4, 56]. Формально (беручи до уваги структуру, а не семантику фразеологічної одиниці) можна припустити, що автор провів певну аналогію і трансформував традиційну фразему. Проте Юліян Опільський подає примітку, де мотивує вибір фразеологізму та його семантику народними віруваннями. Виявляється, що поганські германці "солон'яною", тобто несправжньою, називали природну смерть і дуже її боялися. Вони вірили, хто помре "солон'яною" смертю, той потрапить не у рай, а у пекло. Тому германці старались гинути у бою, саме ця смерть уважалась "справжньою" і гарантувала їм рай після смерті.

Натрапляємо на випадки, коли автор творить фразеологічну одиницю на основі певних тропів: "...бо у греків також віднедавна не раз **кухарював голод.**"[4,116]. Словосполучення **кухарював голод** побудована на основі персоніфікації та оксиморону. Персоніфікація як вид метафори дає можливість олюднити неживі явища чи предмети (**голод кухарює**). Оксиморон – це різновид тропа, що полягає у сполученні різко контрастних, протилежних за значенням слів, внаслідок чого формується нова смислова якість, несподіваний експресивний ефект[3, 517]. Як бачимо, наведений фразеологізм побудований на основі оксиморона, адже семантичне навантаження слів **кухарювати** і **голод** – зовсім протилежне, можна сказати, антонімічне.

Отже, незважаючи на незначну кількість авторських фразеологізмів у повісті "Іду на вас", вони несуть значне стилістичне навантаження, відображаючи колорит історичної епохи,

творючи художні образи, сприяючи емоційно-оцінній конкретизації персонажів та подій.

Література

1. Буда В.А. Лінгвостилістика сучасного історичного роману про добу козацтва (60-90рр.ХХст.) – К.: Рідна мова, 1998. – 164с.
2. Єрмоленко С.Я. Фольклор і літературна мова. – К.: Наукова думка, 1987. – 245с.
3. Літературознавчий словник-довідник/ Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ "Академія", 1997. – 752с.
4. Опільський Ю. Твори: В 4-х т. – Львів: Каменяр, 1994. – т.1: Іду на вас. – С.25 -237.
5. Удовиченко Г.М. Фразеологічний словник української мови. – К.: Вища школа, 1984. – т.1-2.

Людмила Ценюх

наук. керівник – доц. Г. Ф. Ступінська

СВОЄРІДНІСТЬ ЖАНРУ БАЛАДИ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Балада здавна побутувала в українській народній творчості. Вона пройшла тривалий і складний шлях еволюції від народної танцювальної пісні до сюжетного поетичного твору переважно історичного або казково-легендарного змісту. В художній літературі до цього жанру зверталися такі відомі письменники як Шевченко, Боровиковський, Метлинський та інші. Особливо високі зразки балади створив Тарас Григорович, це: "Тополя", "Утоплена", "Лілея", "Причинна", "Коло гаю в чистім полі", "Русалка", "У тієї Катерини". Поетика балад Шевченка багато в чому справді виросла з фольклорної стихії, зберігши пісенну вільність, розкутість, грацію, ритміко-інтонаційне розмаїття. Однак не важко помітити, що порівняно балади Тараса Григоровича становлять нову мистецьку якість таких структурних елементів, як дросматично напружений сюжет і ліро-епічний характер розповіді.

Мабуть, аналізуючи балади Шевченка, потрібно уважніше прислухатись до думки М. Гоголя, який вважав, що в основі балади лежать "таємничі поетичні легенди, неясні явища, що хвилюють і лякають уяву". [1].

У баладі "Причинна" головна увага зосереджена на надзвичайній події, а не на персонажі. Змальовано не тільки любов і тугу дівчини за козаком, а й долю його в чужій стороні:

Та, мабуть, загинув!
Не китайкою покрились
Козацькі очі,
Не вимили біле личко
Слізеньки дівочі;
Орел вийняв карі очі
На чужому полі,
Бім тіло вовки з'їли, –
Така його для.

Уява читача малює цю подію як реальну, яка вже сталася. А далі ніби зіставляє трагедію двох молодих осіб: з одного боку козака, а з другого – дівчини, акцентується увага на тому, що все на цьому світі вирішує доля, фатум, тобто щось вище, некероване:

...О Боже мій милий! Така твоя воля,
Така її щастя, така її доля.

Особливо вирізняється картина двосвітності, бо поет поєднує цей світ і потойбічний, боже і земле, реальність і вимисел. Важливого значення набувають гіперболічні описи природи, звернення до метафоричності, персоніфікації, пісенного епітета, прийому нагнітання загадкових, а то й страшних картин, обставин дії (ніч, буря, Дніпро, русалки, що залоскочуть дівчину) – все це підсилює похмурий тон, трагічний фінал.

Проте, драматизм зображуваного не відсуває на задній план високої моралі героїв, чогось світлого і доброго. Шевченко показує незрадливе кохання, вірність йому аж до смерті. Закінчення балади дуже емоційне та підкреслене суто українськими символами: явора, ялини, соловейка, зозулі, червоної калини.

Балада "Тополя" теж ґрунтується на мотивах народної творчості, уснопоетичній символіці.

Головна героїня закохана в козака, який гине:
Полюбила чорнобрива
Козака дівчина.